

*Павло Ямчук*

Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

Уманський національний університет садівництва, Україна

## СИМУЛЯКРИ І СИМУЛЯЦІЇ ДОБИ РАДИКАЛЬНО-АТЕЇСТИЧНОГО ПОСТПРОСВІТНИЦТВА ТА ЇХНЯ ВІТЧИЗНЯНА СВІТОГЛЯДНА АЛЬТЕРНАТИВА

У статті досліджуються симулякри сакрального універсуму, що з'явилися в добу радикального атеїстичного постпросвітництва, та викликані ним руйнівні соціальні перетворення, а також розглянуті українські духовно-філософські альтернативи подібної історичної практики.

**Ключові слова:** безбожництво, симулякр, українська духовність, ідентичність, Христові заповіді, перспектива.

Українська духовність та перспектива її розвитку є невід'ємними складовими частинами сучасного багатоаспектного процесу національної самоідентифікації. Стратегія її оприявнення прямо залежить від вітчизняних націокультурних традицій та форм ідентичності, що мають понадтисячолітню історію. Історію, яка ще не осмислена як історія ідей у всій своїй складності й неодномірності, не вивчена в контексті різноспрямованих ідейних впливів на неї. Свого часу, всебічно аналізуючи проблематику тисячолітнього духовно-інтелектуального й буттєвого спілкування Візантії і Русі визначний філософ та етик акад. С. Аверинцев зазначив: «Історик концентрує свою фахову увагу на тому, як від поверхні і до самої глибини перетворюється весь склад культури, як змінюється значення найпростіших слів та реальний обсяг найпростіших понять від епохи до епохи... що вже вести мову про тисячу років!.. В Новому часі основні категорії державного мислення настільки зсунулись, що нам потрібно напружуватися, намагаючись зрозуміти всі підвалини й усі наслідки того (одвічно-ранньохристиянського, сакрального. – П.Я) образу думок. Ми мимовільно підміняємо у власній уяві теологію священної держави новоєвропейською ідеологією союзу трону й вівтаря. Але ж це речі зовсім несхожі» [1, с. 210, 214]. Відтак, визначаючи домінанти трансцендентального тривання в українській та загальноєвропейській реальностях християнських філософем мусимо пам'ятати про ці ідеї С.С. Аверинцева, оскільки вони, серед іншого, вказують на те, що за тисячоліття в європейській християнській цивілізації, а точніше – в її провідних державах-репрезентантах відбувалися поступові зміни, спрямовані на заміну панування Духу над тілом державного устрою, відбувалася оця підміна «теології священної держави новоєвропейською ідеологією союзу трону й вівтаря». **Мета даної статті** – науковий аналіз симулякрів.

Така підміна – і це ще один позитивний історичний парадокс – була цілком неможливою в Русі-Україні, яка внаслідок своєї бездержавно-провінційної колонізованості уникла духовних та світоглядних небезпек тотальних підмін сакрального профанним, що постали перед тодішніми провідними державами: «Ще не так давно європейські держави вважалися, або хоча би називалися християнськими; але вже ніхто не бачив нічого дивного в тому, що... християнські держави воюють між собою... Всі звикли до того, що будь-яка християнська монархія... може абсолютно довільно проголосити себе імперією, а свого государя – імператором... Це питання престижу і більше нічого. Таким є світ, де теократична ідея пішла з політичної реальності, де релігія – особиста справа кожного» [1, с. 214-215].

Внаслідок такої ідеологічної підготовки в ХХ ст. надто частою була підміна понять, де удаваними цінностями видавалися багатьом істинні аксіологічні пріоритети, а справ-

жніми – ті ідеологеми, які жодного відношення до Істини не мали. Свого часу, обмірковуючи реалії й перспективи світоглядного сьогодення, французький філософ-постмодерніст Жан Бодріяр так означив реальність межі ХХ – ХХІ віків: «Мережа штучних знаків безнадійно переплутується з реальними елементами... абстракція – це не абстракція карти, копії, дзеркала чи концепту. Симуляція – це вже не симуляція території, преференційного суцього, субстанції. Вона – породження моделей реального без першопричини та без реальності: гіперреального. Територія більше ні передує карті, ані живе довше за неї. Відтепер карта передує території... саме вона породжує територію і якби треба було переписати ... фантастичне оповідання, то сьогодні клапті території... тліли б на просторі карти» [2, с. 33].

Це визначення є ясно співвідносним з ідеологемним мисленням, де саме карта, а не місцевість є головною, де симулятивний жест є удавано більш відповідним до справжності, ніж власне Істина, а удавано-християнському монарху-імператору нічого не заважає одночасно бути жорстоким завойовником чужих країн та винищувачем непокірних народів і окремих особистостей. Життя звичайного християнина, людини, для якої моральність слова прямо відповідає моральності дії в еру тотального панування симулякрів – «важезний хрест» (Б. Пастернак), адже інтелектуально й морально дезорієнтує таку індивідуальність «породженням моделей реального без першопричини та без реальності». Крім очевидного, життя в такій атмосфері передбачає постійне й силоміць нав'язуване поєднання непоєднуваного в індивідуальній свідомості «свобода-неволя», «трансцендентне-минуше», а головне – «Істинне-ложне». У цих дихотоміях неправда завжди видає себе за Істину, а Істину – за свій симулякр.

У рятівному ж для індивідуальності сенсі відчуття, розуміння та усвідомлення Істини прямо залежить від питомо індивідуального переживання кожною людиною особливого стану глибоко-особистісної духовної й повсякчасно-буттєвої взаємодії себе і країни, себе й народу, себе й міста. Але і така взаємодія є цілком неможливою без головної єдності – єдності людини з Богом. Тільки повсякчасне усвідомлення цієї багатоаспектної єдності не дозволить кожній окремій індивідуальності і національній громаді в цілому сплутати «теологію священної держави новоєвропейською ідеологією союзу трону й вівтаря». Саме така єдність не дозволить іманентної й глобальної підміни понять, не дозволить підмінити справжню Богом дану країну й місце проживання багатьох поколінь предків безликим симулякром карти без місцевості.

Ніколай Бердяєв, російський релігійний філософ ХХ ст., «філософ свободи», як його називали, що зростав і формувався в неповторній духовно-інтелектуальній атмосфері Києва, вже і на схилі літ стверджував: «Київ – одне із найбільш красивих міст... Європи... з Софійським собором – однією з найкращих церков... наша родина, хоча й московського походження, належала до аристократії південно-західного краю, з дуже західними впливами, які завжди були сильними в Києві» [3, с. 11]. Це світовідчуження він охарактеризував у такий спосіб: «Для мене вести мову про Боголюдство та боголюдськість означає говорити про релігію, в яку я навернений. Я став християнином не через те, що припинив вірити в людину, в її гідність та вище призначення, в її творчу свободу, а тому, що шукав більш глибокого й більш точного обґрунтування цієї віри... Мою віру не може похитнути надзвичайно низький стан людини через те, що вона ґрунтується не на тому, що думає сама людина про людину, а на тому, що думає про людину Бог» [3, с. 160].

Якщо керуватися висловленими вище диспозиціями Н.А. Бердяєва в контексті аналізу боротьби в ХХ ст. симулякрів та симулятивних ідеологій з Божественною Істиною, то слід одразу зазначити повернення російського філософа до джерел раннього християнства. Таке повернення, що його, вочевидь, відчували серцем і думкою святокиївські, а по тому – середньовічно-барокові мислителі, і згодом – вже в ХІХ ст. – Тарас Шевченко,

Микола Гоголь – як православний мислитель. Всі вони, обстоюючи у своїх богословських та філософських шуканнях ідею «возвеличу малих отих рабів німих», розуміли, що таке возвеличення неможливе без Бога. Саме тому для альтернативної доби філософської системи вести «мову про Боголюдство та боголюдськість» завжди «означає говорити про релігію, в яку я навернений». Якщо така віра в Бога є іманентно притаманною людині, то тоді не викликати жодних сумнівів, що лише вона, а не симулякри масофікованої свободи, дарує їй головний із обширів індивідуальної самореалізації, індивідуального самоздійснення, тобто віру «в її гідність та вище призначення, в її творчу свободу».

Для Н. Бердяєва, як і для всієї святокиївсько-української філософії, що завжди мала виразно христонаслідувальний і христоцентричний характер, свобода людини могла бути лише з Христом, і в жодному разі не від Христа, як для авторів матеріалістичних симулякрів. Адже тільки віра в Бога дарує істинну творчу свободу. Відтак – ця перспективна у всій своїй творчій багатовимірності свобода, свобода, яка гарантує відсутність поневолення матеріалістично-абсолютизованими симулякрами буття, свобода від – є частиною ще більш масштабного універсуму багатоманітного осмислення самоусвідомлення українців, структурування в загальнонаціональній рецепції особливого смислового поля. Того поля, що окреслене найбільшим вітчизняним поетом-філософом в ціннісній парадигмі: «Хто ми, чийх батьків діти?».

Тим поетом, що для нього «хрест був символом найвищої правди» [4, с. 84] і саме цей символ «скинули з його могили большевики» [4, с. 84]. Цей поет був одночасно й одним із найбільших наших християнських філософів. Осмислюючи його світоглядний універсум вже з віддалі 100 років по його смерті, в 1960-х роках інший мислитель – Дмитро Донцов звернув увагу на таку значущу рису: «В поезії “Пророк” він виражається ще ясніше... Господь посилає на землю “пророка, своєю любов’ю благовістить, святому розуму учить” (знову ці два первні – сліпуче світло від *світа* й горюча іскра від жару вогню, любові до вищого... Шевченко просить *просвітити* своє слово і запалити душу “Божим кадилом”, говорить про *животворящий* “світ незримий Розп’ятого” – про джерело і його аспекти, а у св. Іоанна читаємо, що Бог – це світ, що світить у темряві і що Він є *любов*, яка запалює серце)» (усюди курсив Д. Донцова. – П.Я) [4, с. 95]. Цілком зрозуміло, що виокремлені Д. Донцовим константи не лише відбивають світогляд Тараса Шевченка як українського, православного за духом і сутністю поета, а й вказують на пряму спорідненість і співпричетність його геніального образно-поетичного універсуму з біблійними пророцтвами.

Прагнення Шевченка до навчання *святому розуму* – це не лише геніальне поєднання обох: духовно-релігійного та логіко-раціоналістичного типів пізнання людиною дійсності, а й – не меншою мірою – спосіб розкриття перед матеріальними людиною й людством животворящого незримого світу Розп’ятого. Заслуговує на аналітичну увагу й така ідея Д. Донцова: «Шевченко просить просвітити своє слово і запалити душу “Божим кадилом”». Це сакральне у своїй іманентній сутності прохання має в основі стремління геніального поета не лише наблизитись душею і самим еством до усвідомлення святих законів буття, а й стати відповідним у своїй творчості до волі Божої. Важливою є й така конотація вченого: «в св. Іоанна читаємо, що Бог – це світ, що світить у темряві і що Він є *любов*, яка запалює серце». Аксіологічна мета Тараса Шевченка як репрезентанта українського християнського світобачення – відповідати самим духом власної творчості тому Єдиному Світлові, яке долає темряву, наблизитися у творенні власних ідей, образів та концепцій до всеохоплюючої любові, яка єдина запалює серце – ясно свідчить про християнську природу його як провідного українського поета і про спосіб національного світорозуміння, який він відображає. У цій відповідності до Божественної Істини, а не у вибудові її матеріалістичних симулякрів, не у малюванні карт, важливіших та симулятивно точніших за місцевість і міститься справжня свобода особистості, свобода справжнього духовно-інтелектуального поступу.

Свого часу визнаний *urbi et orbi* провідним гуманітарієм в непрості (хоча – риторично – хіба колись вони були простими?) часи для становлення української думки, організатор і віце-президент ВУАН академік С.О. Єфремов зазначив: «Правда, втілена в справжній, непідкупній науці, – найбільша загроза для тиранії і деспотства» [6, с. 391]. Усе інше, крім такої логіко-раціонально доведеної, але й – ніяким чином не менше – ірраціонально-інтуїтивно відчуті правди, що є у даній філософемі С. Єфремова поняттями цілком тотожними, абсолютної істини вільної у своїй одухотвореній простоті та ясності може здаватися істиною, але такою насправді не буде, оскільки не буде осяяною Божественним одкровенням, без якого справжнє, на користь людству спрямоване, наукове відкриття неможливе ані в природничій, ані в гуманітарній сферах. Сумновідомі приклади комуністичної та націонал-соціалістичної ідеологічних систем і практик, що призвели до багатомільйонних катастроф та приклади Чорнобиля, вбивства морів, отруєння багатьох рік, лісів, місцевостей як теорії й практики техногенних катастроф є цьому гірким у своїй переконливості свідченням. Науку, якщо вона й справді прагне відповідати своєму сутнісному призначенню відривати, силоміць відокремлюючи від духовного типу осягнення дійсності, неможливо. Без цього – не може бути свободи пошуку. А відтак – й самої науки. Розрив між духом науки та її буквою був прикметною ознакою майже всіх провідних тенденцій світоглядно-буттєвого дискурсу минулого століття.

Це сталося в історії людства не в останню чергу через те, що в інтелектуальному вимірі ХХ віку на певний час запанували люди, ідеологію яких Н. Бердяєв у праці «Самопізнання» визначив так: «У колах лівої інтелігенції, не тільки революційно-соціалістичної, а й ліберально-радикальної, світобачення залишалось старим» [3, с. 133]. І далі: «Діячі російської революції надихалися вже застарілими ідеями російського нігілізму та матеріалізму і були абсолютно байдужими до проблем творчої думки свого часу. Їх не цікавив Достоєвський, Л. Толстой, Вл. Соловйов, Н. Федоров та мислителі початку ХХ століття, їх задовольняло світобачення Гельвеція, Гольбаха, Чернишевського і Писарева; по культурі своїй вони не піднімалися вище Плеханова. Ленін філософськи і культурно був реакціонер, людина страшенно відстала, він не був навіть на висоті діалектики Маркса, що пройшов через німецький ідеалізм. Це стало фатальним для характеру російської революції: революція здійснила справжній погром високої російської культури» [3, с. 134].

Якщо виходити з означеної Н. Бердяєвим диспозиції, тоді як беззаперечні виокремлюються принаймні кілька причин указанного становища. Першою з них є тотальне отруєння «старим», тобто вже й на початку ХХ віку світоглядно застарілим ідеологічним симулякром, яким послуговувалися адепти безбожництва ще з часів «Гельвеція, Гольбаха, Чернишевського і Писарева». Це світоглядне застаріння абсолютизації матеріалістичних ідеологем було очевидним ще й через те, що вони не лише ставили за мету підмінити сакральне профанним, Істину – олжею, а й – найнебезпечніше – уярмити свідомість суспільства, якомога далі відтягнувши її магістральні порухи від справжнього напрямку до напрямку хибного.

Нескореність української громади й громадської думки, понад все минуше, засвідчила вірність українців Христу, а отже – засвідчила незнищенність українського національного духу й української національної перспективи. «Моліться Богові Одному, і більш нікому на землі не поклоніться...» – закликав «*urbi et orbi*» у чи не провідній зі своїх філософем Тарас Шевченко. Дмитро Донцов так співвідносить сутність світобачення Шевченка із загальнохристиянським та українським духовно-інтелектуальними універсумами: «*він свято вірив, що так як від дотику до мантиї Христа колись, так і нині від Слова Сонця Правди «виходить сила», незрима сила, яка зцілює і обновлює віруючих, зрушує гори, тріумфує над матерією. У «Щоденнику»... у листуванні, у творах повчає він про всемогутність цієї Сили, без якої каліками душевними стають люди і розвалюються держави... Стверджує Шевченко, що від тої Сили, від релігії – «мужніла душа» (курсив Д. Донцова. – П.Я.) [4, с. 204].*

Отже, осмисливши нашу тривалу бездержавність як випробування нашої вірності Христу, коли Україна була уярмлена імперіями, «де провід від тої (Божої) сили відвертається» [4, с. 204], усвідомивши наше буття у випробуваннях часів національного приниження, доходимо до закономірного висновку: без усіляких оманливо-штучних застережень та заборон як буттєвого, так і інтелектуального характеру – за Духом, за відданістю тій «незримій силі, яка зцілює і обновлює віруючих, зрушує гори, тріумфує над матерією» ми християнський за істинними, зримими й незримими ознаками подвижництва й повсякчасного служіння народ.

Сила українського Православ'я тому є істинною могутністю та величчю, що має пряме передання від Святих Місць Єрусалиму, через Візантію з її уособленням православної віри – Святої Софії, й до Святої Софії Київської. Пряме передання Христового хрещення через Символ Віри ясно вказує на православність нашої віри, а окрім того – що не менш важливо – на те, що саме у 988 році «ми стали православними офіційно, державно і такими залишаємося по сьогоднішній день». Сакральне буття Русі-України в універсумі світового Православ'я є тим більше знаковим, що його не могли заперечувати навіть адепти безбожництва і відвертої ненависті до Бога і людей. Їм доводилося маскувати свої ідеологеми під християнські морально-етичні норми, власну агресивно-аморальну поведінку видавати за оборону базисних концептів Православ'я, а свою богоненависницьку партійну організацію атестувати як ледь не втілення Православної церкви.

Сергій Єфремов, характеризуючи стан радянської цензури, а отже й стан тоталітарної ідеологічної системи ще у 1920-х, відносно ліберальних, роках привернув увагу не лише до протистояння українського й тотально-безбожницького світогляду, а й іманентно вказав на відповідність української філософсько-образної христоробивості до світових загальнолюдських цінностей: «знайдіть ви по всім світі письменника, з якої хоче доби, котрий не вжив би слова “Бог”!» [5, с. 681-682]. Полемічний наголос на цьому, з одного боку, вказує на іманентне відчуття такої спорідненості між українським та світовим християнським універсумами, а з іншого – ясно окреслює розуміння акад. Єфремовим невідповідності українського й загальнохристиянського світовідчуження, з одного боку – тимчасовості безбожницьких практик тоталітарної епохи – з іншого.

Проте є незаперечним й інше. Симулякри, що засвідчують підміну сакрального профанним, були обов'язковими для тоталітарного устрою, під владою якого тоді перебувала Україна. Вони визначали спосіб думання, а відтак – повсякденну практику буття. Невипадковість вищенаведених констатацій підтверджується спостереженнями та аналітичними умовиводами відомого філософа, політолога, правознавця радянських часів Г.Х. Шахназарова. У його монографії міститься вагоме міркування щодо сакралізовано-профанної природи радянської системи, де згадана Д. Донцовим як константа Шевченкового світобачення Сила, в релігії й Церкві втілена, від якої «мужніла душа», підмінювалася своєю прямою протилежністю: «Індивідуально члени Політбюро були партійними чи державними діячами, разом вони уподібнювались ватиканській колегії кардиналів, уповноважених під керівництвом Папи озвучувати волю Божу... це оригінальна форма правління, але якщо... шукати хоча б віддалену аналогію, то мова повинна йти про теократію. З тією відмінністю, що в нас місце Слова Божого зайняла ідеологія марксизму-ленінізму» [8, с. 246].

Лише Бог Один – завжди живий і животворящий. Лише Один Він – з нами грішними, і в горі, в надіях і в радості. І саме Він – і ніхто інший – є нашою надією, невичерпним витокком нашої любові до ближніх. Він, як джерело всього сущого, Єдиний є в кожному з нас. В цьому, а не в причетності до будь-яких симулятивних ідеологем – наша Істинна сила, наш справжній порятунок. Це розуміли наші далекі пращури. Це розуміли творці злетів нашої духовної культури. Це добре розуміємо ми.

На жаль, вже жодним чином не дивує, хоч і змушує вже вкотре гірко замислитись і засмутитись те, що адепти симулятивної антихристиянської, а отже – антиукраїнської

світоглядно ідеології в Україні й досі ревно змагаються проти відроджуваної з такими «любов'ю та болем», як свого часу висловився закатований ними ж геніальний поет-філософ ХХ віку Василь Стус, Української православної церкви і, вдаючи, що забули про активне підірвання храмів в душах та бутті в нещодавньому минулому, дбають про штучне збереження ідеологізованих ненавистю симулякрів Церкви на теренах одвічної православної Русі-України.

Відтак, вкотре наголосимо, ніколи не слід забувати, що Господь *завжди* сильніший, а віра в Нього вічна, попри минуці як з історичного, так і з особистого погляду, затьмарення людського розуму й суспільного буття. Щоб «розвіяти тьму неволі і засвітити світ правди», для того, щоб звільнені від минущої облуди «помолилися на волі невольничі діти», як пророкував у геніальній поезії Тарас Шевченко, нам доведеться докласти ще багато духовних, інтелектуальних та буттєвих зусиль. Це – як при змиванні грубої штучної побілки, нанесеної в безбожницькі часи на старовинних фресках храму, проступатиме одвічна сила духовності ликів святих. Це – як у Стусових «Палімпсестах», крізь замуленість фарбами й другорядними штрихами тимчасової минувшини й минулості проявлятимуться начертання головного, Духовного Слова. Слова – втілення Тієї Сили, Того Світла, що згідно зі Святим Євангелієм і у темряві світить, і темрява не обійме Його.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. Византия и Русь: два типа духовности / С. Аверинцев // Новый мир. – 1988. – № 4. – С. 210-220.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К. : Основи, 2004. – 230 с.
3. Бердяев Н. Самопознание. Опыт философской автобиографии. – М. : Мысль, 1991. – 220 с.
4. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря. – К. : Українська видавнича спілка, 2009. – 266 с.
5. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі. – К., 2011. – 792 с.
6. Ярмусь С. Досвід віри українця. Вибрані твори. – К. : Світ знань, 2007. – 488 с.
7. Єфремов С. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К. : Наукова думка, 2002. – 760 с.
8. Шахназаров Г. С вождями и без них. – М. : Вагриус, 2001. – 591 с.
9. Волкогонов Д. Триумф и трагедия : в 2 книгах. – Кн. I. Часть I. – М. : Агентства. Печати. Новости, 1989. – 304 с.
10. Вишневецкая Г. Галина. – Минск : Аурика, 1997. – 640 с.
11. Бужин А. Александр Фадеев. Тайны жизни и смерти. – М. : Алгоритм, 2008. – 304.

#### *Павло Ямчук*

##### **Симулякри і симуляції доби радикально-атеїстичного постпросвітництва та їхня вітчизняна світоглядна альтернатива**

В статті досліджуються симулякри сакрального універсума, которые появились в эпоху радикального атеистического постпросветительства, и вызванные им разрушительные социальные претворения, а также рассмотрены украинские духовно-философские альтернативы подобной исторической практике.

**Ключевые слова:** безбожничество, симулякр, украинская духовность, идентичность, Заповеди Христа, перспектива.

*Стаття надійшла до редакції 17.12.2013.*